

I. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA SURIYE'NİN SİYASİ VE SOSYAL VAZİYETİNİN REFİK HALİT KARAY'IN KALEMİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Yenal ÜNAL**

Öz

Suriye, Ortadoğu'da önemli bir coğrafya adıdır. Bu coğrafyanın ifade ettiği harita kadim dönemlerle karşılaştırıldığında günümüzde bazı değişikliklere uğramıştır. Ancak Suriye, stratejik olarak önemini hâlâ muhafaza etmektedir. Tarihte ve günümüzde Suriye'de yaşanan gelişmeler en başta Ortadoğu ve Anadolu olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinin siyasi ve toplumsal olaylarına nüfuz etmiştir. Suriye'de gelişen büyük siyasi gelişmelerin dolaylı yoldan Anadolu'ya etki ettiği gerçeğinden hareketle Suriye'nin, Anadolu için önemini daha iyi kavranabilir. Bu çalışma Refik Halit Karay'ın, Suriye ve Lübnan coğrafyasında bulunduğu sıralarda kaydettiği gözlemler ve eserlerinde verdiği bilgiler üzerinden bir bakıma I. Dünya Savaşı sonrasında bu bölgelerde yaşanan gelişmelerin bir analizidir. Refik Halit Karay'ın eserlerinde hassasiyetle durduğu konuların başında Türkiye'den ayrıldıktan sonra Arap ülkeleri ve Arap halklarının vaziyeti gelmektedir. II. Sürgün döneminin tamamını Lübnan'ın ve Suriye'nin çeşitli şehirlerinde geçiren yazar, bu ülkelerin siyasi ve sosyal durumlarıyla ilgili birçok tespitte bulunmuştur. Karay, 1922'de İstanbul'dan ayrılarak Beyrut'a gelmiş ve Cünye'ye yerleşmiştir. Halep'te, Doğru Yol gazetesinde muntazam yazılar kaleme almıştır. Siyasi hatıralarını yine bu coğrafyada yazmaya başlamıştır. Nuri Genç ile birlikte Halep'te 1928 tarihinde Vahdet gazetesini neşretmiştir. Halep'te otururken, Antakya'ya sık sık gidip gelmiştir. Burada görüştüğü Antakyalı gençlerde milli bilincin oluşmasına katkı sağlamıştır. Özellikle ikinci sürgün yıllarında yaşamını sürdürdüğü Lübnan ve Suriye'de yaptığı gözlemlerde Arap halkının yaşayışı hakkında birçok saptamada bulunmuştur. Bu araştırmada Karay'ın eserlerinden istifade edilerek I. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Suriye ve Lübnan'ın siyasi ve sosyal vaziyeti irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, Suriye, Lübnan, Cünye, Doğru Yol Gazetesi, Vahdet Gazetesi, Siyasi Yapı, Sosyal Vaziyet.

* Bu çalışma, 02-04 Kasım 2016 tarihleri arasında Ankara'da, Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen *Uluslararası Suriye: Politik Süreç ve İnsani Krizler (1914-2016) Sempozyumu*'nda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, Tarih Bölümü,
(yunal@bartin.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-4043-8424).

AN EVALUATION OF POLITICAL AND SOCIAL LANDSCAPE OF SYRIA AFTER WORLD WAR I IN THE EYES OF REFIK HALİT KARAY

Abstract

Syria is a significant geographical name in the Middle East. The map that this geography states has undergone some changes today when compared to ancient times. Yet, Syria still maintains its strategic importance. The developments occurred in Syria throughout the history and today have left an impression on political and social events particularly in Middle East and Anatolia as well as various regions of the world. Considering the fact that important political events that occurred in Syria have indirectly affected Anatolia; Syria's importance for Anatolia can be understood better. This study is an analysis of the developments in the light of information which Refik Halit Karay, recorded during his sojourn in Syria and Lebanon after World War I. Refik Halit Karay sensitively dwells on the status of Arab countries and their community in his works after his leave from Turkey. The author, who spent his whole second exile-period in different cities of Lebanon and Syria, revealed many issues regarding their political and social conditions. Karay left from Istanbul in 1922 and settled in Cünye, Beirut. He regularly wrote articles in "Doğru Yol" newspaper in Aleppo. He also began to write about his political memoirs in this geography. He published "Vahdet" newspaper in 1928 in Aleppo with Nuri Genç. While he resides in Aleppo, he often went to Antakya (Antioch). He met with youngsters in Antakya (Antioch) and contributed to the development of national consciousness among the youth. Especially during his second exile-years in Lebanon and Syria, he made many observations about Arab people's way of living. In this study, it is aimed to examine political and social conditions of Syria and Lebanon after World War I process benefiting from Karay's works.

Keywords: *Refik Halit Karay, Syria, Lebanon, Cünye, Doğru Yol Newspaper, Vahdet Newspaper, Political Structure, Social Condition.*

Giriş

"I. Dünya Savaşı'nın Sonrasında Suriye'nin Siyasi ve Sosyal Vaziyeti'nin Refik Halit Karay'ın Kaleminden Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışmada, 9 Kasım 1922 tarihinden, 1938 yılına kadar olan süreçte önce Lübnan ve daha sonra Suriye coğrafyasında sürgün hayatı yaşamış olan ünlü edebiyatçı ve entelektüel Refik Halit Karay'ın, bu ülkelerde gerçekleştirdiği siyasi ve kültürel faaliyetleri araştırma konusu yapılmıştır. Yazarın eserlerinde verdiği gözlemlerden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını müteakip ortaya çıkan Arap Devletleri'nin Türkiye'ye bakış açıları, Suriye ve Lübnan'ın siyasal, sosyal, dini ve kültürel yapısıyla Arap yarımadasından Arjantin'e yapılan göç gibi konularda bazı tespitlerde bulunulmuştur.

Refik Halit Karay, sıradan bir edebiyat yazarı değildir. Edebî kişiliğinin yanı sıra son derece renkli bir simadır. Örneğin bir dönem politikaya girmiştir. Bunun dışında âdeta bir tarihçi bilinciyle o dönemlerde yaşanan kimi olayları

kayda geçirerek kendi ifadesiyle, gelecek nesillerin sağlıklı bilgiler edinebilmesi için çalışmıştır. Refik Halit, 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanından başlayıp 1965 yılında vefatına kadar olan süreçte Türkiye'nin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında derin gözlemler yapmış ve bu gözlemleri temiz ve pürüzsüz bir Türkçeyle okuyucuya aktarmasını bilmiştir. Refik Halit Karay'ın kaleme aldığı metinlerde edebî kudretin yanı sıra gerçekçi temellere dayanan tarihî ve siyasi nitelikli bilgilere rastlanmaktadır. Birçok tarihî kaynaktan bulunmayan yakın dönem Türkiye ahvâline ilişkin bilgileri onun eserlerinde bulabilmek mümkündür. Bu çalışmayla, Refik Halit Karay'ın eserlerinde verdiği bilgilerden yola çıkarak 1922-1938 yılları arasında Refik Halit'in Suriye ve Lübnan'da gerçekleştirdiği siyasi ve kültürel faaliyetler, Suriye ve Lübnan'ın, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki siyasi durumu ve Türkiye'yle olan ilişkilerini etkileyen önemli konular, Suriye ve Lübnan'da yaşayan halkın sosyal vaziyeti, gelenekleri, dini inanışları, Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonraki yaşantıları ve Arap yarımadasından Arjantin'e yapılan göçler gibi hususlar değerlendirilmiştir.¹

Refik Halit'in Suriye ve Lübnan'daki Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri

Refik Halit Karay'ın gelişini, Beyrut gazeteleri önemli bir haber olarak "*büyük ve meşhur Türk muharriri Beyrut'ta*" diye bildirmişlerdir.² Karay, Beyrut'a³ geldiğinde şehrin mühim bir şahsiyeti kendisini otelde ziyarete gelmiştir. Bu kişi, Sultan Abdülhamit Han'ın sabık damadı Ahmet Nami Bey'dir. Ahmet Nami Bey bir müddet sonra iç savaş ve ihtilal ortamında karmakarışık bir dönem yaşayan Suriye'ye Cumhurbaşkanı olmuştur.⁴ Adı geçen kişi, Suriye Devlet Başkanı olduktan sonra Refik Halit'i Suriye'ye davet etmiş ve maiyetine almıştır. Bu sayede yazar, sürgünde daha müreffeh bir hayat yaşamaya başlamıştır.⁵ Bununla birlikte; Beyrut'ta bir müddet pahalı otellerde kalan Refik Halit maddi bakımdan zor duruma düşünce bu şehrin kuzeyinde, deniz kıyısında küçük yerleşim birimi olan Cünye'ye ailesiyle birlikte taşınmıştır. Yazar, Cünye'de 1927 yılına kadar yaşamıştır.⁶

Refik Halit Karay başta olmak üzere Milli Mücadele aleyhine faaliyette bulunanların, ülke haricine kaçtıkları sıralarda Ankara Hükümeti, Lozan Barış Konferansı için hazırlıklar yapıyordu. Uzun müzakereler sonucunda imzalanan

1 Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 2. bs. İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1992, s. 260.

2 Nihat Karaer, *Tam Bir Muhallif Refik Halit Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 98.

3 Refik Halit Karay, *Sürgün*, 7. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 11, 12.

4 Karay, Ahmet Nami Bey'in başarılı ve kültürlü birisi olduğunu ancak Suriye Devlet Başkanı olduktan sonra etrafına liyakatsiz insanları topladığını belirtmiştir. Bk. Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 252.

5 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 49, 50, 249.

6 Mehmet Nuri Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2002, s. 18.

Lozan Barış Antlaşması'na göre Türkiye, 150 kişi⁷ istisna tutulmak kaydıyla umumi bir af çıkarmayı kabul etmiştir.⁸ 1 Haziran 1924 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında 150 kişilik liste bir kararnameye dönüştürülmüştür.⁹ Yapmış olduğu siyasi ve matbuat faaliyetlerinden dolayı Refik Halit Karay da bu listeye dâhil edilmiştir. 150'likler, 1927 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından da çıkarılmışlardır.¹⁰

Yazar, Cüneyt'de yaşamını sürdürürken yine bir yüzellilik olan Gaziantep'li Celal Kadri, Halep'te *Doğru Yol* isminde bir Türkçe gazete çıkarmak maksadıyla Refik Halit'ten yardım talebinde bulunmuştur.¹¹ Bunun üzerine Karay, söz konusu gazeteye iki tane yazı göndermiştir. Gazeteye yazdığı bu ilk yazılarında Türkiye'deki rejime muhalif tavrını sürdürmüştür. Yazar, yazılarını kaleme aldığı *Doğru Yol* gazetesi için bazen Halep'e gitmiş ve bu vesileyle burada yaşayan Türklerle tanışma fırsatı yakalamıştır.¹² Refik Halit, *Doğru Yol* gazetesine kaleme aldığı yazılarından ötürü Ankara Hükümeti tarafından Suriye'den sınır dışı ettirilmek istenmişse de bu talep Fransız Yüksek Komiserliği tarafından yerine getirilmemiştir.¹³ Belirli bir süre geçtikten sonra Ankara Hükümeti çok daha etkili bir talepte daha bulunmuştur. Bunun üzerine Refik Halit, istemediği hâlde Suriye vatandaşlığına geçmiştir. Bu sayede Suriye dışına çıkarılma tehlikesini üzerinden atmıştır. Suriye vatandaşlığına giren Refik Halit, bir de soy isim almıştır. Yazarın bundan sonra Suriye'deki resmî adı Refik Halit Âli Karakayış'tır.¹⁴

Refik Halit'in bu ikinci sürgünlük döneminde ortaya koyduğu önemli çalışmalarından birisi de Nisan 1923'ten, itibaren kendi ifadesiyle "*geçmişini yeniden canlandırmak*" amacıyla *Minelbab İlelmihrab* başlıklı hatıratını yazmaya başlamış olmasıdır. Bu hatırat, *Akşam* gazetesinde 1924 yılında yayımlanmaya başlamıştır.¹⁵ Ancak bu gazetede yazarın hatıratının yayımlanması, ilerleyen günlerde Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit'in verdiği emirle men edilmiştir.¹⁶ Bu arada Refik Halit, ciddi bir geçim sıkıntısı yaşamaya başlaması üzerine ailesini

7 Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı III*, 11. Bs. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 777.

8 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu, 30.18.1.1/9.27.1.

9 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu, 30.16.1.1/15.54.10; 30.18.1.1/11.43.16.

10 Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 2. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 1206.

11 Hikmet Münür Ebcioğlu, *Kendi Yazıları ile Refik Halit*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 58; Osman Nuri Ekiz, *Refik Halit Karay Hayatı ve Eserleri*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984, s. 17.

12 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 51.

13 Nihat Karaer, *a.g.e. s. 105*.

14 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 209, 212; Mehmet Hüküm, "Refik Halit Karay'ın Ortadoğu ile İlgili Yazıları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, Temmuz 2018, s. 110.

15 Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 7, 8; Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi*, 4. Bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994, s. 55.

16 Hikmet Münür Ebcioğlu, *a.g.e. s. 59*.

İstanbul'a göndermiştir. Kendisi de Halep'te *Doğru Yol* gazetesini¹⁷ çıkaran Celal Kadri ile Hasan Sadık'ın isteğine binaen bu şehre yerleşmiştir.¹⁸ Yazar, bu tarihlerde *Doğru Yol* gazetesinde düzenli olarak makaleler yazmıştır. Yazıları İstanbul matbuatı tarafından yakinen takip edilmiştir. İstanbul'da *Vakit* gazetesi "*Ayşegül*" adlı yazısını iktibas etmiştir.¹⁹

Refik Halit, *Doğru Yol* gazetesinde 1926 yılına kadar düzenli olarak makaleler yazmıştır. Bu yıllarda geçimini söz konusu gazeteden temin ettiği ücretle sağlamıştır.²⁰ Yazar, Beyrut'ta kaldığı bu dönemde 1927 senesinde ikinci kez²¹ evlilik yapmıştır.²² İkinci evliliğini Nihal Hanım'la yapan yazar, tekrar Cünye'ye yeleşmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş, Halep'ten gelen bir mektupla tekrar nihayete ermiştir. Mektubu kaleme alan Nuri Genç,²³ Refik Halit'ten, Halep'te yayımlamayı planladığı milliyetçi gazeteyi yönetmesini talep etmiştir. Yazın, hayatına gazeteçlikle giren Karay, bu talebi geri çevirmemiştir. 18 Mayıs 1928 tarihinde yayımlanmaya başlanan bu gazeteye *Vahdet* ismini vermişlerdir.²⁴ Edebî müdürlüğünü Refik Halit'in²⁵ yaptığı gazetede Türk inkılabını destekleyen yazılara yer verilmişti.²⁶ Bu sayede gazete, Ankara'dan desteklenmiştir. Refik Halit, bu tarihlerden itibaren eşi Nihal Hanımın da tesiriyle Türkiye'de kurulan cumhuriyet rejimine taraftar yazılar kaleme almaya başlamıştır. 1928 yılından itibaren yazarın, Türkiye'nin yeni rejimine ve liderlerine bakışında son derece keskin bir değişim yaşanmıştır.²⁷ Karay,

17 Hüseyin Engin, *Refik Halit Karay*, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 42.

18 Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 28.

19 Nihat Karaer, *a.g.e. s. 99*; Mehmet Nuri Yardım, *a.g.e. s. 18*.

20 Hikmet Münür Ebcioğlu, *a.g.e. s. 59*; Yazarın bu gazetede yayımladığı "*Bir İçim Su*", "*Ayşegül*", "*Türk Mezarı*", "*Caber Kalesi*", "*Amuk Ovası*", "*Kır Kahvesi*" adlı yazıları Türk Edebiyatının en nadide eserleri arasına giren ve Türkçenin zirveye ulaştığı "*Bir İçim Su*" adlı kitabında toplanmıştır. Bk. Refik Halit Karay, *Bir İçim Su*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.

21 Osman Nuri Ekiz, *a.g.e. s. 17*; Nihat Karaer, *a.g.e. s. 99, 100*.

22 Mehmet Nuri Yardım, *a.g.e. s. 18*.

23 Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2004, s. 52.

24 Ali İmren, *Refik Halit Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2002, s. 9.

25 Bayram Arslantaş, *Refik Halit ve Millî Mücadele*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 88.

26 Hikmet Münür Ebcioğlu, *a.g.e. s. 67, 68*.

27 Refik Halit Karay'ın, 1928 yılından itibaren Türkiye'de tesis edilen cumhuriyet rejimine ve liderlerine karşı tavrını değiştirmesinde eşi Nihal Hanımın da etkili olduğu bilinmekle birlikte, yazarın bu tavır değişikliğine iten başka amiller de mevcuttur. Çünkü daha Millî Mücadele yıllarından itibaren TBMM'nin otoritesine karşı çıkan ve 150'likler listesine alınarak ülke haricine çıkarılan şahısların önemli bir bölümü cumhuriyet döneminde de muhalif tavrılarını sürdürmüşlerdir. Hatta kimi zaman Türkiye'nin aleyhine bazı tavrılar içerisine girmişlerdir. Cumhuriyet rejiminin ilerleyen yıllarda kabul görmeyeceğini ve yıkılacağını düşünen bazı muhalifler yıllar ilerledikçe Türkiye'nin zayıflamadığını, daha da güçlendiğini ve cumhuriyet rejiminin ülkede daha sağlam kökler salmaya başladığını gözlemlemişlerdir. Türkiye'nin dirayetli bir yönetim altında ulusal ve uluslararası arenada her geçen gün kendini daha fazla ispatlamaya başlaması aynı zamanda birçok muhalifinin tavrını gözden geçirmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle, 1928 yılından itibaren Refik Halit Karay'ın, Türkiye'de kurulan cumhuriyet rejimi ve yapılan inkılap hareketleri lehinde tavrı ortaya koymasında Türkiye'nin her geçen güçlenmesinin ve saygı duyulan bir ülkeye

artık cumhuriyet rejimini içselleştirmeye başlamıştır. Hatta 1 Kasım 1928 tarihli Harf İnkılabını, Türkçeye ve Türk edebiyatına büyük yenilikler getireceği düşüncesiyle yürekten desteklemiştir.²⁸

Refik Halit, Halep'te otururken, buranın bir sayfiyesi konumunda bulunan Antakya'yı²⁹ sık sık ziyaret etmiştir. Görüştüğü Antakyalı gençler³⁰ memleketlerinin Türklük davasını savunmak ve fikirlerini duyurmak için önce *Yeni Mecmua* daha sonra bu gazetenin yerini alacak şekilde *Yeni Gün* adlı bir gazeteyi yayımlamaktaydılar. Refik Halit, Türkiye ile teması olan bu vatanperver gençlerle sıcak ilişkiler kurmuş³¹ ve Hatay davası hakkında onları teşvik edici bir yol izlemiştir.³² Karay, Hatay davası hakkında farkındalık yaratmaya çalışan kendi yazılarını, Fransızları kuşkulandırmayacak bir şekilde *Vahdet* gazetesinde yayımlıyordu.³³ Yazara göre "Atatürk'ün arzuladığı büyük Hatay, engel olanlar çıkmasaydı belki hakikat olabilirdi. Zira Halep'in şimali Türklerle meskûndü. Halep coğrafi ve iktisadi vaziyeti icabı Türkiye'ye bağlıydı. Halkın çoğunluğu bu şehirde gizlice Türk bayraklarını hazırlamış, hudutlardan Türk ordusunun girişini bekliyordu."³⁴ Ancak bu durum gerçekleşmedi. Bununla birlikte Karay'a göre şartlar elverişli olsaydı bugünkü Hatay'dan çok daha büyük bir kara parçası, Kuzey Suriye'nin tamamının Türkiye'ye bağlanması mümkün olabilirdi. Bu proje yazar tarafından "Büyük Hatay" olarak adlandırılmıştır. Karay'a göre Hatay hiçbir surette Türkiye'den ayrı düşünülemezdi. Hem coğrafya hem tarih hem de sosyal yapı bunu kabul etmezdi. Nitekim Refik Halit, Türkiye'den ayrı olduğu dönemde bile Hatay ahalisinin ülkede meydana gelen gelişmeleri yakından takip ettiğini bildirmektedir. *2000 Yılın Sevgilisi* adlı yapıtında "... Anavatanda sadece inkılabı ayak uydurmaktan ibaret, yarı zoraki hareket Hatay'da bir vatanseverlik mahiyetini almıştı"³⁵ şeklinde bir pasaj geçmektedir. Yazar Hataylıların, Türkiye'deki ahalden daha ateşli bir şekilde Atatürk'ün yapmaya çalıştığı inkılap hareketlerini takip ettiğini bildirmektedir.

---

dönüşmesinin etkili olduğu da ifade edilmelidir. Yenal Ünal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halit Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, s. 277- 278.

28 Refik Halit Karay, *Delî-Ankara*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 38, 39.

29 Osman Nuri Ekiz, *a.g.e.* s. 17.

30 Bu gençler, gizli bir toplantıda kendilerine katkılarından dolayı üstünde "Antakya gençliğinden üstad Refik Halit'e. Tarih 1930" yazılı altın stilo kalem hediye etmişler ve onun yönlendirmelerini dikkate almışlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 33.

31 Şerif Aktaş, *a.g.e.* s. 53.

32 Nihat Karaer, *a.g.e.* s. 101, 103.

33 Yazarın bu gazetede Antakya ile ilgili olarak kaleme aldığı yazıların bir kısmı daha sonradan bazı eserlerine de eklenmiştir. Örneğin "Hatay'ı Hulasa", "Hatay'ın Dört Kapısı", "Fransız Edebiyatında Antakya", "Tarihe Gömülü Antakya", "Hatay Yaylılarında" adlı yazılar *Sakın Aldanma İnanma Kanma* isimli eseri oluşturan en önemli kalem tecrübelerindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Refik Halit Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, 2. Bs. Semih Lütfi Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 82, 142.

34 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 298.

35 Refik Halit Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 6.

Refik Halit'in, Suriye'deyken kaleme aldığı *Türk Mezarı*³⁶ adlı yazısı, millî his yönünden çok etkili olmuştur. Yazar, Hicri 626 senesinde Halep yakınlarında Fırat nehrinde boğularak ölen ve o mıntıkaya gömülen Süleyman Şah'ın mezarının harap vaziyetinden bahseden bir yazı yazmıştır.³⁷ Büyük bir kederle kaleme aldığı yazının *Vahdet*'te yayımlanması üzerine Ankara Hükümeti, Halep Konsolosluğu'na ödenek göndererek, bu mezarı tamir ettirmiştir.³⁸ Mustafa Kemal Atatürk, Karay'ın *Vahdet* gazetesinde kaleme aldığı yazıları ve Hatay'ın, Türkiye'ye katılması amacıyla harcadığı çabayı yakından izlemiştir. Halep

36 Refik Halit Karay, *Bir İçim Su*, s. 46, 50; *Vahdet*, 18 Mart 1929.

37 Söz konusu yazıda Refik Halit Karay şu ifadelerle yer vermiştir: "Aşık Paşa tarihî şöyle anlatıyor: ... Geldikleri yola gitmediler, Vilayet-i Halep'e geldiler, Caber kalesinin önüne vardılar. Ve ol arada Fırat ırmağı önlerine geldi, geçmek istediler. Süleyman Şah Gaziye ettiler. -Sultanım, biz bu suyu nice geçelim?- dediler. Süleyman Şah dahi atını suya depti, önü yarmış at sürdü. Süleyman Şah suya düştü. Ecel mukaddermiş Allah'ın rahmetine kavuştu. Sudan çıkardılar, Caber kalesinin önüne defnettiller. Şimdiki hinde ana Mezar Türk derler... Murat Bey tarihinde diyor ki: ...Nihayet Moğol galesi bir dereceye kadar kesb-i sükunet ederek ortalığa emniyet gelince Süleyman Şah dahi elli bin kişiye balığ olan kavim ve kabilesini alıp Irak'ta iskan edilecek bir mahal aramak niyetiyle cenuba doğru hareket etmiş, fakat Rakka civarında kain Caber kalesi önünden Fırat nehrini mürur ederken kazaen gark olmuştur. Süleyman Şah'ın cenazesi sudan ihraç olunarak hemen orada defnedilmiştir ki makarrı hâlâ Türk Mezarı namıyla maruftur. İşte şimdi ben sekiz, on yaşında iken okulda hikâyesini okuduğum bu olaydan yedi yüz şu kadar yıl sonra, o Türk mezarının önündeyim. Önümde Kayahan boyunun başbuğu ve o başbuğun önünde de Batı Asya nehrlerinin en seçkini yatıyor. Tarihi Osmani'nin yukarıda kuru satırlarla duygusuzca kaydettiği olay, bana geçmiş günler adımı verdiğimiz tütsülü buğular ardında daha başka türlü, daha süslü ve sihirli, adeta bir tanrısal masal gibi görünüyor: Sanki Jüpiter, Süleyman Şah dediğimiz küçük ilaha kızmış ve Neptün'ü uzun, kalın, korkunç, büklüm büklüm bir ejderha şekline sokarak karşısına çıkarmıştı. Bu cenkte Süleyman'ın kalkanı elinden düşmüş ve kargısı yere saplanmıştı. O zaman da tanrılar tanrısı, küçük tanrının kararlılığına ve cenkçilerine hayran kalarak Olimp'in tepesinden su dogmayı indirmişti... Mezar bugün de yerinde, Caber kalesinin minaresi tepesinde ve Genel Savaş'ın çalkantısına, bölünmelerine rağmen bu kahramanlar babasının mezarı, kendi milletinden beş silahlı yiğidin elindedir. Bana keşke sormasanız: Bu mezar ne haldedir? Bakımlı veya harap mıdır? Ruhani veya azametli midir? Örtüsüz sanduka, kırık cam, yıkık kapı, kuş gübresi ve badanasız duvarlar içinde bu acıklı boş vermişliğe bakarken dedim ki: İnsan dünya üzerinde mezarını belli etmekten çekinmelidir, keşke Süleyman Şah'ın cesedi, katili Fırat'ın elinde kalsa idi. O, bunu hiç olmazsa, yedi yüz sene sonra en çirkin şekilde göz önüne sermek insafsızlığında bulunmazdı. Bana sakın sormayınız: Bu mezar ne haldedir? Türbenin kapısı nasıl, sandukanın boyu ne kadardır? Zira size vereceğim cevaplar bir gezginin olağan tasvirlerine benzemeyecek. Ben bu mezarı dışından değil içinden ve içimden seyrettim. Aşiret Beyi Süleyman Şah'ın mezarına kurulan kubbe, torunu Kanuni Süleyman'ın Avrupa ve Asya'da kurduğu imparatorluğun göğüdüdür. Sandukası çok uzundu: Ayak tarafı Basra'da ve başı Viyana'da idi. Ve çok geniştii. Kafkas Dağlarından, Atlas dizisine kadar! Düşünce ve hatıralarımın ağırlığı, başımı saygı ve şaşkınlıkla Süleyman Şah'ın çıplak sandukası önünde yere eğdi... Öyle hayal ettim ki Elcezire'nin yanık toprakla, kuru ot kokan ve ceylan sürülerinin ayak sesleri işitilen durgun yaz gecelerinde, bazen Süleyman Şah sandukasından usulcacık çıkar, Fırat kenarına iner ve kendisini boğan, fakat soyunu kuran nehirle dertleşir. Ona belki de der ki: -Bana yol vermedin, fakat boyum senden daha büyük sular büyük senden aştı, Tuna'ya atladı, Nil'den geçti. Onun Akdeniz'e hükmettiği, Karadeniz'i kucakladığı devirler bile oldu... Bütün o haşmetli günler artık tarihtir, biraz serap, biraz hayaldir. Bunlarla övünmüyorum, avunuyorum ve sana hiç küskün değilim aksine minnet doluyum zira, ey seogili Murat çayı sen bugün benim küçülmüş fakat kuvvetleşmiş vatanımdan fıskıran ve bana soyumun selamlarını, saygılarını getiren bir kutsal ulaksın; bırak ırkımın özlemiyle susamış yanık bağrına suların, serinlik ve avuntu versin. Ve... Süleyman Şah'ın heybetli gölgesini, ay ışığı altında Fırat'a eğilip bir avuç su alarak özlemle içerken görüyorum." Ayrıntılı bilgi için bk. Refik Halit Karay, *Bir İçim Su*, s. 46-50.

38 Nihat Karaer, a.g.e. s. 102.

Konsoloslugu'na, gazetenin bütün sayılarının Ankara'ya gönderilmesi amacıyla bir talimat vermiştir.³⁹ Karay, makalelerinin Atatürk tarafından sevilerek ve beğenilerek okunduğunu sonradan öğrenmiştir.⁴⁰ Nitekim bir arkadaşı Refik Halit'e, Atatürk'ün kendisi hakkında "Refik Halit orada Türk kültürüne daima hizmet etti"⁴¹ şeklinde bir ifade kullandığını beyan etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Suriye ve Lübnan'ın Siyasi Durumu ve Türkiye ile İlişkileri

I. Sürgün hayatını Osmanlı döneminde Anadoluda yaşayan Refik Halit Karay; Millî Mücadele aleyhinde gerçekleştirdiği faaliyetleri nedeniyle de 150'likler listesine alınmış ve yurt dışına çıkarılmıştır. Ancak can güvenliği endişesinden dolayı 150'likler listesi hazırlanmadan çok daha önce 9 Kasım 1922 günü yurdu terk etmiştir.⁴² Hayatının bu evresini Suriye ve Lübnan'da geçiren Refik Halit Karay, yapıtlarında Türkiye'den ayrıldıktan sonra Arap ülkeleri ve Arap halklarının durumu hakkında değerli bilgiler vermiş bir yazardır. Hayatının bu devresinin tamamını Lübnan'ın ve Suriye'nin çeşitli şehirlerinde geçiren yazar, bu ülkelerde yaşanan siyasi, sosyal ve gündelik hayatla alakalı olarak birçok tespitte bulunmuştur. Karay, on altı yıl boyunca Araplarla birlikte yaşadığı hâlde Arapçayı tam manasıyla öğrenmek istememiştir. Çocuklarının da Arapça öğrenmelerini arzulamamıştır. Çünkü Araplara ve Arap kültürüne olumsuz bir bakışı vardır.⁴³

Karay, eserlerinde bu yörelerin siyasi vaziyeti hakkında bilgi verirken öncelikle önemli bir detayı ön plana çıkarmaktadır. Yazara göre Umumi Harp'ten sonra Suriye büyük bir karşılıklığa sürüklenmiş ve kabile savaşlarına sahne olmuştur.⁴⁴ Ülkede adeta bir iç savaş ortamı yaşanmıştır.⁴⁵ *Bir Ömür Boyunca* adlı eserinde konuyla ilgili olarak şu bilgileri vermiştir: "Zaten Suriye'de bu sırada ihtilal olmuş, memleket iç harbe sürüklenmiş, Şam topa tutulmuş, tel örgülerle çevrilmiş fakat buna rağmen geceleri birçok çete şehre hücum etmeye devam etmiştir."⁴⁶ Bu cümlelerden anlaşıldığına göre 9 Kasım 1922 tarihinde Beyrut'a giden yazar Fransız mandası altındaki Suriye'nin 1920'li yıllarda oldukça karışık bir dönemden geçtiği beyan etmektedir. Karay'a göre oturmamış bir devlet sisteminin, devlet otoritesini tanımayan çetelerin, bu manzara karşısında

39 Hikmet Münür Ebcioğlu, *a.g.e.* s. 77.

40 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 50; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, haz. Atilla Özkırmlı, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 72.

41 Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 33.

42 Yenal Ünal, *a.g.e.* s. 99-100.

43 Nihat Karaer, *a.g.e.* s. 119.

44 Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonraki dönemde Suriye'nin siyasi vaziyeti hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilig*, Sayı 48, 2009, s. 141-152.

45 Resul Yavuz, "The Meetings Between Faisal and Britain about The Sharing of Middle East During The Paris Peace Conference", *History Studies*, Volume 11, Issue 1, 2019, s. 337-341.

46 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 50.

ne yapacağını bilmeyen büyük bir halk kitlelerinin elinde Suriye'nin karanlık bir döneme girdiğini ifade etmektedir. Bölgede Dürziler, Aleviler, Sunniler, Hristiyan Araplar ve Türkler arasında çeşitli anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Fransızlar, Suriye'yi muhtelif bölgelere ayırmak suretiyle yönetmenin daha kolay olduğunu anladıktan sonra bu grupların her birine yönelik ayrı birer yönetim sahası teşkil etmişlerdir. Kısacası Suriye'deki istikrarsızlık bir anlamda Fransa'yı memnun etmiştir.⁴⁷

Yazarın siyasi bahis manasında üzerinde durduğu diğer bir önemli konu Suriye'yi mandası altına alan Fransa'nın, Türkiye'ye bakışı ve Türklere karşı geliştirdiği politikalarıdır.⁴⁸ Fransızlar, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'yla Ankara Hükümeti'yle barış yapmasına rağmen, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra bile Türkiye'ye kuşkuyla bakmışlardır. Türkiye'de yaşanan gelişmeler hakkında sürekli bilgi toplayan Fransızlar, sınır bölgelerinde istihbarat çalışmalarında da bulunmuşlardır. Nitekim eski dönemlerde Ceziretü'l-İbnü'l-Ömer olarak anılan bugünkü Cizre'nin hemen güney kesiminde, Türk topraklarına adeta bir burun gibi sokulan toprak parçası o dönemlerde "Ördekgağası" olarak nitelendirilmiştir. Bu tarihlerde Fransızlar, Türkiye hakkında istihbarat toplamak için bu alanı üs bölgesi olarak kullanmışlardır. Karay, *Yezidin Kızı* adlı eserinde bu hususla ilgili olarak şöyle bir pasaja yer vermiştir: "...Ördekgağası haberalma şefidir dedi ve sonra anlamadığımı görünce ekledi, yukarı Cezire'nin Türkiye-Irak arasına sıkışmış bir parçası... Şeklinden, kinaye bu adı vermişlerdi; son anlaşmada bize... Pardon, Suriye'ye terkettiniz."⁴⁹

Refik Halit'in, I. Dünya Savaşı sonrasında Suriye'deki siyasi yapı hakkında üzerinde durduğu bir başka mühim konu, Suriye'yi ve Lübnan'ı bu dönemlerde yöneten şahıslardır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den ayrılan bu topraklarda Fransız mandası kurulmuş olmasına rağmen idare kademesindeki görevlilerin çoğunluğu, Osmanlı bürokrasinden yetişmiş ve savaştan sonra Suriye'ye giderek burada çok önemli politik görevler üstlenmiş şahıslardan oluşturmaktaydı. Nitekim muharrir, bu hususlar hakkında eserlerinde bol miktarda bilgi vermektedir. *Bir Ömür Oyunca* adlı yapıtında bu hususa ilişkin olarak oldukça önemli bir örnek vermektedir. Sultan Abdülhamid'in eski damadı Ahmet Nami Bey daha sonradan Suriye Devlet Reisi olmuştu. Suriye'nin önde gelen ailelerinden birine mensup olan Ahmed Nami Bey 1873'te Beyrut'ta doğmuş, Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş ve 9 Ağustos 1911'de Bebek'te Sultan Abdülhamid'in kızlarından Ayşe Sultan ile evlenmiştir. Bu evlilikten Ömer ve Osman isminde iki oğlu olan Ahmed Nami Bey, 1919'da Ayşe Sultan'dan boşanmıştır. Daha sonra Türkiye'den ayrıлып, Şam'a yerleşen Ahmet Nami Bey, 28 Nisan 1926 ile 15 Şubat 1928 tarihleri arasında Suriye'de Cumhurbaşkanlığı

47 Özgür Sarı, *Suriye'de Liberalleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 25, 26.

48 Resul Yavuz, *a.g.m.* s. 37-38.

49 Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 18.

yapmıştır.⁵⁰ Karay'ın ifadesine göre Ahmet Nami Bey, "Osmanlı döneminde İstanbul'da Harbiye Mektebi'nde bulunmuş, matematiğe meraklı, kültürlü bir zattı. Tabiatıyla Türkçe'yi mükemmel konuşuyordu."⁵¹ Osmanlı Devleti döneminde Türkiye'de eğitim alan ve daha sonradan Abdülhamid'in kızıyla evlenen bu zat, Suriye'de 1926-1928 yılları arasında en yüksek yönetici pozisyonuna ulaşmıştır. Yine *Bir Ömür Boyunca* adlı eserinde Osmanlı bürokrasisinde en üst mertebelerden birine ulaşmış ve daha sonradan Arap ülkelerinde faaliyet gösteren bir başka ünlü devlet adamı hakkında daha malumat verilmiştir. Yazar söz konusu eserinde Semih Mümtaz Bey hakkında yazdığı bir metinde Arap İzzet Paşa adında bir zattan bahsetmektedir: "...Fakat hepsinden önemlisi, Abdülhamit'in meşhur Arap İzzet denilen en yakını, milyoner Şamlı'nın damadı olmasıydı."⁵² Hakikaten söz konusu Arap İzzet Paşa, II. Abdülhamid'in iktidar yıllarında, padişahın sırdaşı ve önde gelen devlet adamlarından birisiydi. O dönemde İzzet Holo Paşa olarak da tanınmaktaydı. Arap İzzet Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Ali Bey, 1867'de Şam'da dünyaya gelmiştir. Babasının İstanbul'a gelip Abdülhamid'in hizmetine girmesinden sonra Galatasaray Lisesi'ni bitirmiştir. Daha sonra Paris'te Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Bir dönem Osmanlı Devleti'nin, Washington Büyükelçiliği'ni yapmıştır. Ailesinin Türkiye'den ayrılmasından sonra Suriye'ye gidip oranın vatandaşlığına geçmiştir. Suriye'de önce Maliye Bakanı olmuş, 11 Haziran 1932'de de Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mehmed Ali Bey, Şam'da o dönemde Muhammed Ali el-Âbid ismiyle anılıyordu. 21 Aralık 1936 tarihine kadar Suriye'nin, Cumhurbaşkanlığını yaptı.⁵³ Osmanlı bürokrasisinde yetişen Ahmet Nami Bey ve Mehmet Ali Bey, ilerleyen yıllarda Suriye'ye, farklı tarihlerde Cumhurbaşkanı olmuşlardır. Zaten bu dönemde Fransız mandası altında Suriye, Osmanlı döneminden kalma siyasi elitler vasıtasıyla yönetiliyordu. Bu bir anlamda Suriye'de Türk yönetim geleneğinin devam etmesine vesile olmuştur. Çünkü bu şahıslar Türk eğitim sisteminden geçmişler ve Türk idare geleneği hamurunda yoğrulmuşlardır. Dolayısıyla Suriye'de, I. Dünya Savaşı'ndan sonra en az 15-20 yıl boyunca Türk idare geleneğinin yaşadığını ifade edebiliriz.⁵⁴ Refik Halit, *Dört Yapraklı Yonca* adlı eserinde yine bu konuyla ilgili olarak şu pasaja yer vermiştir: "Böyle söyleyen zat Irak ayan azasından ve sabık vezirlerinden Faiz Taib Bey'dir; Osmanlı Deoleti

50 Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahı Sultan Vahdeddin, sürgünde yaşadığı İtalya'nın San Remo kasabasında 16 Mayıs 1926 tarihinde vefat etmiştir. Cenazeyi Suriye Cumhurbaşkanı Ahmed Nami Bey, Suriye'ye kabul etmiştir. Cenaze, Haziran ayının son günlerinde, Şam'daki Selimiye Camii'nin avlusuna defnedilmiştir. Abdülhamid'in kardeşi Sultan Vahdeddin'in cenazesini merasimle kaldırmak, 1962'de Beyrut'ta vefat eden hanedanın eski damadı Ahmed Nami Bey'e düşmüştür. Bk. Murat Bardakçı, "Beşar'ın Koltuğunun İlk Sahipleri, Yıldız Sarayından Yetişmiş Bu İki Osmanlı İdi", *Habertürk*, 01.07.2012.

51 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 252.

52 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 324; Refik Halit Karay, *Sürgün*, s. 202.

53 Murat Bardakçı, *a.g.m.* 01.07.2012.

54 Özgür Sarı, *a.g.e.* s. 26.

ayanından, evvelce Kassam-ı Askerî Hoca Erbilli Abdüllatif Taib Efendi'nin torunu."⁵⁵ Görüldüğü üzere Irak ayan üyelerinden ve eski vezirlerinden Faiz Taib Bey, eski devirlerde Osmanlı Devleti'nde çok önemli görevler almış bir zatın torunudur. Dolayısıyla bir anlamda Irak'ta, Osmanlı yönetim geleneğinin yaşamasına vesile olmuştur. Karay, bir başka eseri olan *Dişi Örimcek*'te savaştan önce Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görevler alıp I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Arap ülkelerine giderek önemli görevler üstlenen şahıslardan şöyle bahsetmektedir: "*Ebu Ali henüz çıkmıştı ki odaya Zahir Bey Elabuci girdi. Memleketin eşrafından, vaktiyle Birinci Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bulunmuş, oğullarını mülkiye mektebinde okutarak vilayet maiyet memurluklarına tayin ettirmiş bir zatın torunu idi; düzgün Türkçe konuşur, Türklerle düşer kalkar, bilhassa şehre gelen Türk artistlerinin peşinden ayrılmaz, ikide bir konsoloshaneye uğrayıp memurlarla gevezelik etmeyi de unutmazdı. Her yıl İstanbul'a gider aylarca kalırdı.*"⁵⁶ Bu eserinde de yazar yine kadim devirlerde Osmanlı yönetim sistemi içinde bulunup, devletin yıkılmasından sonra kendi memleketlerine dönüp oralarda önemli mevkiilere gelmiş şahıslar hakkında bilgi vermiştir. *Bir Ömür Boyunca* adlı yapıtında yine İstanbul'da bir dönem talebelik yapmış olan bir zatın savaştan sonra Beyrut'un bir sayfiyesi konumunda bulunan Cünye'ye, Kaymakam olduğu bilgisi verilmiştir. Söz konusu zat, Karay'ın bu topraklara geldiği ilk sıralarda bir pavyonda başına gelen hadise neticesinde karakola düşmesi üzerine ona ciddi bir yardımda bulunarak hapisten kurtarmıştır. İstanbul'da, Mülkiye Mektebi'nde okuyan ve o yıllarda Refik Halit'i büyük bir beğeniyle takip eden bu kişi öğrencilik yıllarında bir sabah vapurda Refik Halit, Falih Rıfkı, Necmettin Sadak ve Yakup Kadri ile karşılaşmış Refik Halit'in davetiyle onların sohbetine katılmıştır. İşte bu kişi, yıllar sonra Karay'ın karşısına Cünye'de çıkmış ve onu müşkül bir durumdan kurtarmıştır. Görüldüğü üzere kozmopolitik bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra etnik köken temelinde birçok insan kendi memleketlerine dönmüş, buralarda yeni vazifeler almışlardır. Bununla birlikte almış oldukları bu görevleri uygularken imparatorluk kültüründen edindikleri gelenekleri aynı şekilde bu ülkelerde de uygulamaya çalışmışlardır. Bu da bir anlamda Türk idare kültürünün bu ülkelerde yaşatılmasına katkı sunmuştur.⁵⁷

Karay'ın büyük savaş sonrasında Suriye'deki siyasi yapı hakkında üzerinde durduğu mühim konulardan biri de Suriye'deki politik gruplardır. Karay, *Yezidin Kızı* adlı eserinde I. Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'de birbirinden farklı amaçlar doğrultusunda hareket eden birçok siyasi grubun olduğunu ve bu grupların büyük bir bölümünün de Türkiye'de kurulan yeni rejime karşı muhalif tutum sergileyerek Türkiye aleyhinde faaliyet gösterdiğini bildirmiştir. Söz konusu eserde yazar konuyla ilgili olarak şu bilgilere yer vermiştir: "*Suriye'de gene bilmiyorum ki, yeni Türk rejimine muhalif ve onun devrilmesini isteyen şekil şekil gruplar vardı. Bunlardan bir kısmı yabancıydı. Kilikya'dan çekilmelerini unutamayan*

55 Refik Halit Karay, *Dört Yapraklı Gonca*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 127.

56 Refik Halit Karay, *Dişi Örimcek*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 43.

57 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 17, 21.

bir kısım subaylar ve onların elemanları... Sonra kuvvetli bir Türkiye'yi Arap birliği için tehlikeli gören nasyonalistler... Daha sonra, ancak Cumhuriyet'in yıkılmasıyla vatanlarına dönebileceklerini sanan Osmanlı hanedanı üyeleri ve yüzellilikler... Ermeni ve Kürd bağımsızlığını tasarlayan komiteleri de bunlara eklersek Suriye, her türlü düşmanlık hareketine uygun bir geniş meydana." ⁵⁸ Türkiye'de kurulan Cumhuriyet rejimi Suriye'de ciddi bir rahatsızlık oluşturmuştur. Millî Mücadele yıllarında Anadolu'nun güneyini işgal eden ve 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'yla geri çekilmek zorunda kalan Fransız subaylar, Arap birliği oluşturmak isteyen milliyetçiler, Halifeliğin kaldırılmasından sonra yurt dışına gönderilen Osmanlı hanedanı üyeleri, yüzellilikler, Ermeni ve Kürd komiteleri yeni Türk Devleti'ne karşı hasmane tavırlar takınmışlardır. Kimi zaman bu tavırlarını eyleme dökerek Türkiye aleyhinde bir takım eylemlere girişmişlerdir. ⁵⁹ Nitekim bu politik gruplardan birkaç İngilizler tarafından Türkiye aleyhine yönlendirilmişler ve Türkiye zararına eyleme geçirilmişlerdir. Öyle ki İngilizler bazı Kürd ve Ermeni şahısların iştirakıyla Hoybun adında bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyet Türkiye'ye karşı bazı silahlı faaliyetler gerçekleştirmiştir. Karay, bu çok önemli hususla ilgili olarak *Yezidin Kızı* adlı yapıtında şu fevkalade önemli bilgileri vermektedir: "Bu rolün memleketimle ilişkili olması kuşkusuyla birden kan başıma çıktı. İngiliz yüzbaşısı Mod-Fold'un yedi sene evvel Bağdat'ta Kürd ve Ermenilerden bazılarını toplayarak Hoybun isminde bir cemiyet kurduğunu, bu komitenin Şeyh Said ve Ağrı Dağı isyanlarıyla bizi yorduğunu, hâlâ da emniyet teşkilatımızı meşgul ettiğini mebusken öğrenmiştim." ⁶⁰ Bu bilgilerden yola çıkarak Refik Halit'in, Türkiye aleyhine faaliyet gösteren İngiliz destekli Hoybun adlı siyasi ve askerî hareketi oldukça yakından takip ettiğini ifade edebiliriz. ⁶¹

Karay'ın eserlerinde bu coğrafyada yaşayan Ermeniler hakkında da bilgi verdiği görülmektedir. Yazara göre Suriye'de ve özellikle Lübnan'da azımsanamayacak sayıda Ermeni göçmen yaşamaktadır. Bunların büyük bir bölümü I. Dünya Savaşı sırasındaki tehcir hareketiyle bu topraklara gelmiştir. ⁶² Buna ilave olarak Fransızların, Ankara Antlaşması'na binaen Türkiye'nin güney bölgelerini boşaltmasıyla birlikte bölgedeki Ermeniler de Suriye'ye ve Lübnan'a göç etmişlerdir. ⁶³ Çünkü Millî Mücadele yılları boyunca özellikle Çukurova yöresinde Fransızlarla işbirliği yaparak, onlara yardım ettikleri gibi çok sayıda Türk'ü de katletmişlerdir. ⁶⁴ Bu nedenle 1921 sonlarında Anadolu'dan, Suriye'ye

58 Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, s. 13, 14.

59 Karay eserlerinde Suriye'deki Fransız askerî varlığına da sıkı sık temas etmektedir. Örneğin *Yezidin Kızı* adlı eserinde "Vapurda daha birçok Fransız subayı var, izinlerini bitirip yaz sonu gene Suriye'ye dönen subaylar..." şeklinde bir bahis geçmektedir. Bk. Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, s. 17.

60 Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, s. 12.

61 Hoybun Cemiyeti hakkında daha fazla bilgi için bk. Oğuz AYTEPE, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 58, Ekim 1998, s. 50-55.

62 Refik Halit, Ermenilerin tehcir edilmesinin sebebi olarak şu düşünceleri ileri sürmüştür: "... Halbuki bizde tehcire tabi tutulan cemaat, cinsdaşlarımızı imha hareketine girişmişler ve düşmana öncülük etmişlerdir" Ayrıntılı bilgi için bk. Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 219.

63 Refik Halit Karay, *Sürgün*, s. 43, 44, 55, 59.

64 Refik Halit Karay, *Çete*, 3. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 17.

ve Lübnan'a kısmî bir Ermeni göçü yaşanmıştır. Suriye'de ve Lübnan'da yaşayan bu Ermenilerin bir bölümü daha sonradan Güney Amerika ülkeleriyle Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmişlerdir.⁶⁵

Refik Halit, Lübnan'ın yeni bir siyasi teşekkül olarak Suriye'nin içerisinde çıkıp bağımsız bir devlet konumuna geçmesine de eserlerinde yer vermiştir. Karay'a göre Lübnan, Fransızlar tarafından Suriye'nin aleyhine olacak şekilde büyütülmüştür. *Yezidin Kızı* adlı eserinde konuyla alakalı olarak şu önemli bilgiyi vermiştir: "...Biliyorum Lübnan, Suriye'nin zararına büyütülmüştür. Aleviler ve Dürziler için ayrı birer hükümet kurulmuştur. Fakat bu hükümet cüceleri Beyrut'taki, Yüce Komiserin ve delegelerinin kayıtsız şartsız nüfuzu altında birer sömürge durumundadır."⁶⁶ Görüldüğü üzere Suriye toprakları parçalanarak Lübnan adında yeni bir yönetim alanı teşkil edilmiş, buradaki Alevi ve Dürzi kitleleri için birer hükümet oluşturulmuştur. Fakat bu hükümetler bağımsız değil; Fransız yöneticilerinin kontrolü altındadır. Yani yeni yönetim de Fransız mandasına tabidir. Fransızlar, Suriyelilerin kendi toprakları olarak kabul ettikleri Lübnan'ı, ayrı bir devlet yapmak için 23 Mayıs 1926 tarihinde bir anayasa oluşturdular. Lübnan, bu anayasaya göre Fransız yönetiminden sonra bağımsız bir devlet olacaktır. Bu karar Suriye'de karışıklık yaratmıştır. Bununla birlikte Fransa'nın, Lübnan'ı kurma hayalini gerçekleştiren kişi Arap İzzet Paşa'nın oğlu Mehmed Ali Bey olmuştur. Mehmet Ali Bey, 1934 yılında Fransızlarla bağımsızlık konusunu görüşmüştür. Bu görüşmelerde Suriye'nin bağımsızlığına karşılık Lübnan'ın Suriye'den ayrılmasını kabul etmiştir. Bu coğrafyada asırlar boyunca Lübnan adında bir ülke, Lübnanlı diye bir ulus olmamıştır. 1926 ve 1934 yıllarında çeşitli vesilelerle temeli atılan Lübnan, 1943 yılında Suriye'den ayrılarak resmen bağımsız bir ülke hâline gelmiştir.⁶⁷

Karay'ın eserlerinde Suriye ve Lübnan coğrafyalarının siyasi vaziyeti hakkında verdiği bir diğer ilginç bilgi de Cemal Paşa'nın, Suriye'den ve Lübnan'dan Dürzileri, Anadolu içlerine göç ettirmesidir. Yazarın, *Deli-Ankara* adlı eserinde "Cemal Paşa'nın Anadolu'ya, Suriye ve Lübnanlıları tehcir etmesi de aynı seneye rast gelir. Allah rahmet etsin, Paşa elimizdeki avucumuzdaki altınları Arap illerine çeker, yerine dili dilimize huyu huyumuza uymaz, burnuzlu maşlahlı sıcak iklim mahlûkatı yollardı"⁶⁸ şeklinde bir pasaja yer verilmiştir. Yine Çete adlı yapıtında "Cemal Paşa'nın, Suriye yer değiştirmesinde Lübnan'dan Anadolu içlerine sürülen bu Dürzi tuhaf rastlantılarla Rusya'ya geçmiş..."⁶⁹ şeklinde bir cümle yer almıştır. Kuvvetle muhtemel Cemal Paşa bu bölgede karışıklık çıkarıp, düzeni bozan bazı yerel grupları Anadolu'ya göndermek suretiyle bölgede sukuneti sağlama gayreti içerisine girmiştir. Çünkü bölgede etnik ve dini temelli birbirinden farklı birçok grup bulunmaktadır. Bunların büyük bir bölümü de birbirleriyle çatışma hâlinindedir.

65 Refik Halit Karay, *Bugünün Saraylısı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 149.

66 Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, s. 9.

67 Murat Bardakçı, *a.g.m.* 01.07.2012.

68 Refik Halit Karay, *Deli-Ankara*, s. 56.

69 Refik Halit Karay, *Çete*, s. 76.

Suriye ve Lübnan'da Sosyal Hayat

Refik Halit Karay, eserlerinde 16 yıl sürgünde kaldığı Suriye ve Lübnan bölgeleri ağırlıklı olmak üzere bütün Arap memleketlerinde yaşayan halkların sosyal durumu hakkında oldukça önemli bilgiler vermiştir. 1922 yılında Beyrut'a geldiğinde, bu toprakların artık Türk hâkimiyetinden çıkmış olmasına rağmen Türk kültürünün hâlâ yaşadığına tanık olmuştur. Yazar, Suriye'nin, Türkiye'den siyasal manada ayrılmasına rağmen bu topraklarda her alanda Türk etkisinin devam ettiğini belirtmiştir. Örneğin *Deli-Ankara* adlı yapıtında 1937-1938'lere kadar Osmanlı paralarının bu topraklarda halen tedavülde olduğunu belirtmiştir. Yazar, Osmanlı paralarıyla bu topraklarda çok rahat bir şekilde alışveriş yapabildiklerini, günlük ihtiyaçlarını giderebildiklerini beyan etmiştir. Söz konusu eserde konuyla alakalı olarak şu bilgilere verilmiştir: "...*Son senelere kadar, biz Halep'te altın liralamızla, gümüş meci diye ve çeyreklerimizle alışveriş ederdik. Sonunda madeni Osmanlı sikkesi piyasadan çekildi; Fransız tabiiyetine girip Fransız Bankası'na yerleşti. Metropol Fransa onları da sömürüvermişti.*"⁷⁰ Dolayısıyla siyasal antlaşmalarla sınırların yeniden belirlenmesine ve eski Osmanlı topraklarında yeni devletler çıkmasına rağmen sosyal, kültürel ve ekonomik geleneklerin bir anda ortadan kaybolmadığını düşünmüştür.

Refik Halit Karay, on altı yıl sürgün hayatı yaşadığı Arap memleketlerinde halkın ve yöneticilerin Türklere bakışını ve Türklere hakkındaki kanaatlerini son derece dikkatle gözlemlemiştir. Daha sonradan bu gözlemlerini eserlerinde ustalıkla işleyerek okuyucuyla paylaşmıştır. Karay'a göre Arapların Türklere bakışı kimi zaman eskiye dönük geleneklerin de verdiği etkiyle bir hayranlık hâlini almış; ancak kimi zaman da yaşanan çeşitli siyasal ve askerî gelişmeler nedeniyle kıskançlık ve hatta düşmanlık raddesine ulaşmıştır. Karay, özellikle Hatay meselesi nedeniyle Suriyelilerin Türkiye'ye karşı büyük bir düşmanlık beslediğini belirtmiştir. Ona göre İngiliz siyaseti neticesinde Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir ihanet içinde yer alan Arap liderleri, savaştan sonra da Türkiye'nin ve Türklerin ileride kurulması planlanan Arap Birliği'ne düşman olacağını ön görmüşlerdir. Yazar Arapların Türklere karşı olan hayranlığı hakkında *Gurbet Hikâyeleri* adlı eserinde şu pasaja yer vermiştir: "*Paşa dediği benim... Daha o zaman teğmendim. Fakat bedevinin gözünde bir Türk subayı her zaman paşadır!*"⁷¹ Bununla birlikte yine Türklere karşı olan hasmane tutumlarına ilişkin olarak şu bilgiyi vermiştir: "*Suriye'de gene bilmiyorum ki, yeni Türk rejimine muhalif ve onun devrilmesini isteyen şekil şekil gruplar vardı. Bunlardan bir kısmı yabancıydı.*"⁷² Bu bilgilerden yola çıkarak şunu ifade edebiliriz ki Araplar yüzyıllardır idaresi altında buldukları Türklere karşı büyük bir hayranlık içerisindeydi. Fakat bu duyguya muhalif olarak Türklere karşı bir de kin ve nefret duygusunu

70 Refik Halit Karay, *Deli-Ankara*, s. 56; Refik Halit Karay, *Sürgün*, s. 134.

71 Refik Halit Karay, "Yara", *Gurbet Hikâyeleri*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 9.

72 Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, s. 13.

beslemişlerdir. Öyle ki bu kin ve nefret duygusu başta İngilizler olmak üzere bazı Batılı güçlerin kışkırtmasıyla eyleme dönüşmüş, Türk idaresine karşı isyana kalkışılmış ve I. Dünya Savaşı'nda bu coğrafyada açılan cephelerde çoğunlukla İngilizler desteklenmiştir. Arap liderleri, İngiliz vaatleriyle Türkleri bu topraklardan çıkarmak istemişlerdir.

Refik Halit, iyi gözlemleyen, gördüğünü analiz eden ve bu analizleri mükemmele varan bir üslupla okuyucuya aktarmasını bilen bir yazardır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra gittiği Arap ülkelerinde gezdiği şehirler dışında gezintiler yapmıştır. Bu gezintilerde özellikle kırsal kesim hayatıyla ilgili birçok gözlemlerde bulunmuştur. *Gurbet Hikâyeleri* adlı yapıtında "*Beni Hamra aşiretinden Ebu Ali, o gün emrinde ilk defa olarak 47 yaşında bir kasaba yüzü görmüştü; Rakka'ya gelmişti. Çarşı ortasında şaşırıp kalmıştı*"⁷³ şeklinde bir pasaja yer vermiştir. Karay'a göre kırsal Arap yaşantısı şehir hayatından oldukça farklıdır. Daha zor yaşam koşullarına sahip olan kırsal kesim halkı çok daha sert ve saldırgan bir mizaca sahiptir. Dolayısıyla Arap memleketlerinde özellikle kırsal kesimde yaşayıp ve şehirle hiçbir bağlantısı olmayan insanlar bulunabilmektedir.

Refik Halit'in Suriye ve Lübnan başta olmak üzere Kuzey Irak ve Ürdün bölgelerinde yaşayan etnik ve dini grupları da yakinen gözlemlediği eserlerinden anlaşılmaktadır. Çünkü başta Yezidiler, Dürziler, Nesturiler, Maruniler, Asurlular, Museviler, Hristiyanlar ve Müslümanlar olmak üzere birçok etnik ve dini yapıyla bunların dini inançları, gelenekleri ve sosyal yaşantıları üzerinde hassasiyetle durmuştur. Örneğin bu coğrafyada varlığını sürdürmüş olan, uğradıkları baskılardan ve zulümlerden dolayı Güney Amerika'ya göç etmek zorunda kalan Yezidilerin tarihi hakkında *Yezidin Kızı* adlı eserinde şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "...Biz Hazar denizinin kıyılarında yaşamış bir ırktanız; belki bu ırkı şimdilik İranlı, Türk veya Kürt diye belirtemeyiz muhakkak olan taraf petrol kaynaklarının çocuklarıydık, onun için de ateşe tapardık. İstila sarsıntılarıyla yerimizden koparak güneye kaydık, fakat öyle bir yere geldik ki, geçtiğimiz toprakların altından gene ateşin kılavuzluk ettiğine hükmedilebilir. Yerleştiğimiz yer gene bir petrol sahası oldu."⁷⁴ Yine Yezidilerin inanç sistemleri hakkında aynı eserde şu bilgileri vermiştir: "*Yezidi de bir tanrıya inanır; fakat altında bir ikinci tanrı daha vardır; bu bir üçlemidir... Bu üçlemeyi Tavus, Şeyh Âadî ve Yezid teşkil ederler. Yezid, Tavus'un oğludur, bildiğimiz şekilde bir insandı, İsa gibi insanlar içinde yaşadı, Rabbin kanunlarını tanıttı, nihayet Allah'ın yanına erişti ve üçlemenin iki organı arasında yerini aldı.*"⁷⁵ Yezidilerin birçok küçük Ortadoğu milleti gibi 19. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Güney Amerika'ya yaptıkları göçler hakkında da şu bilgiyi vermiştir: "... Lübnan ve Suriye'den binlerce göçmen Güney Amerika'ya, özellikle Arjantin'e yerleşmişler, zengin olmuşlardı; Arapça gazeteler

73 Refik Halit Karay, "Fener", *Gurbet Hikâyeleri*, s. 25.

74 Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, s. 51.

75 Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, s. 51, 52

ve kitaplar çıkarıyorlardı."⁷⁶ Nitekim Osmanlı Devleti'nin, özellikle Kuzey Irak, Suriye ve Lübnan bölgelerinden Arjantin ve Brezilya'ya 1850'lerden itibaren yoğun bir göç yaşanmıştır. Brezilya ve Arjantin'in iş gücü açığını kapatmak için çıkardıkları yasalardan yararlanmak isteyen Osmanlı tebaası bu ülkelere yoğun bir göç hareketi başlatmıştır. Osmanlı topraklarından göçün en fazla yaşandığı bölgeler Cebel-i Lübnan ve Suriye bölgeleridir. Bu bölgede yaşayan gayr-ı müslim halk göç etmeye özellikle meyilliydi. Bunda siyasi, dini, ekonomik ve sosyal etkenler ön plandaydı. İşte bu dönemlerde Arjantin'e, Suriye, Lübnan ve Irak bölgesinden göç eden halklardan biri de Yezidilerdir.⁷⁷

Karay, Dürziler hakkında da önemli değerlendirmelerde bulunmuş ve bunları okuyucusuyla paylaşmıştır. *Yer Altında Dünya Var* isimli eserinde Müslümanlık ve Hristiyanlık dışında bir inanca sahip olan Dürzi halkına ilişkin olarak şu bilgileri vermiştir: "*Dürziler hakkında bilgimiz, o kadar zaman idaremiz altında yaşadıkları ve bize çoğa mal oldukları hâlde, ne kadar yetersizdir. Onlara Müslümanlar, hatır için Müslüman imişler gibi davranırlar ama aslında Müslüman sayılmazlar. Hristiyanlar da çok az benimsemişlerdir. Kendileri ise her iki tarafa da görüntüde uysal davranarak gizli dinlerinden kimseye sır vermezler.*"⁷⁸ Karay'a göre ağırlıklı olarak Lübnan ve Suriye'nin batı kesimlerinde yaşayan, diğer unsurlara göre daha küçük bir etnik ve dini grup olan Dürziler, sosyal hayatta ayakta kalabilmek için Müslümanlar ve Hristiyanlarla iyi geçinmeye, onlarla sürtüşmemeye çalışmışlardır.

Karay'ın, Suriye topraklarında en çok gezdiği ve sosyal hayatı hakkında en fazla malumat verdiği şehirlerin başında hiç şüphe yok ki Halep şehri gelmektedir. Cünye'deki yaşantısından sonra ikinci sürgün döneminde ağırlıklı olarak kaldığı bu kentin sosyal hayatı Karay'ın ilgisini çekmiştir. Aslında Refik Halit, eserlerinde kısmen sürgün psikolojisinin de etkisiyle Suriye ve Lübnan coğrafyası hakkında olumlu düşünen bir yazar değildir.⁷⁹ Ancak bunun istisnai durumları da vardır. Örneğin Halep şehri ve bu şehrin sosyal hayatıyla alakalı olumlu düşüncelere sahiptir. *Sürgün* adlı yapıtında yazar Halep'i şu şekilde tasvir etmiştir: "*Hanlar, kervanlar, kervansaraylar ülkesi olan çarşı ve pazarlarından alış veriş, geliş gidiş, kalabalık ve yaygara bir büyük şehir sanılan ticaret ve eğlence memleketi koca Halep, meşhur Halep, saz şairi Türk'e 'İşte geldim, gidiyorum/Şen olasin Halep şehri dedirtmiştir'... Burada sabahlara kadar gezen, eğlenen bol paralı, safa düşkün bir Halep, daha doğrusu Halep geceleri var. Başka doğu memleketlerindeki genel savaş ve ateşkes devirlerinin kan akıtan veya kan kurutan acılarından kurtulup Halep'e canını atabilenler, birdenbire şehrin şen burgacında şaşkınlığa uğruyorlar. Havada sürekli zil ve saz sesi çalkalanıyor, her ışık kümesi altında bir eğlenti meclisi kurulmuş,*

76 Refik Halit Karay, *Yezidin Kızı*, s. 8.

77 Hamdi Genç, İ. Murat Bozkurt, "Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915)", *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, İstanbul, 2010, s. 71, 76.

78 Refik Halit Karay, *Yer Altında Dünya Var*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 163.

79 Refik Halit Karay, "Eskici", *Gurbet Hikâyeleri*, s. 13.

ziller titriyor, teller inliyor.”⁸⁰ Halep şehri eskiden beri eğlencenin, sazın, sözün kendine mekân bulduğu bir şehir olmuştur. Karay da bu yerleşim biriminin sosyal yapısının insanlara pozitif yansımalarının olduğunu düşünmüştür. Ona göre Halep’te sosyal hayat son derece gelişmiştir.⁸¹

Sonuç

Yüzyılların mirası büyük Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi’ni imzalamak suretiyle İtilaf Devletleri’ne kayıtsız ve şartsız teslim olmuştur. Savaş yıllarında Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya, Osmanlı Devleti’nin topraklarını imzaladıkları gizli antlaşmalarla pay etmişlerdir. İtilaf Devletleri, yapmış oldukları bu plan çerçevesinde 1918’den sonraki süreçte Arap toprakları olarak adlandırılan Anadolu’nun güney kesimindeki coğrafyayı denetimleri altına almışlardır. 1517 tarihinden bu yana Osmanlı toprakları içerisinde yer alan bu bölgeler artık Batılı güçlerin denetimine girmiştir.

Mütareke döneminde yapmış olduğu siyasi ve kültürel faaliyetleri sonucu 9 Kasım 1922 tarihinde Türkiye’yi terk etmek zorunda kalan Refik Halit Karay, ikinci sürgünlük devrini işte bu Arap topraklarında yaşamıştır. Bununla birlikte basın-yayın ve kültür faaliyetlerine Suriye ve Lübnan’da da devam eden Refik Halit, Türkiye’den ayrıldıktan sonra bu topraklarda cereyan eden siyasi, askerî, sosyal ve kültürel gelişmeleri titizlikle gözlemlemiştir. Söz konusu gözlemlerini kitaplarında ve makalelerinde oldukça etkili bir üslupla okuyucusuyla paylaşmıştır. *Doğru Yol* ve *Vahdet* adlı iki gazetenin neşrinde önemli görevler alan Karay aynı zamanda bu gazetelerde günümüz tarih ve edebiyat araştırmacıları için son derece önemli olan makalelerini kaleme almıştır. Örneğin *Vahdet* gazetesinde yayımladığı yazılarında Hatay’ın, Anavatan’a katılabilmesi için olağanüstü bir çaba harcamıştır. Refik Halit, ikinci sürgünlüğü döneminde bir taraftan Arap milletinin sosyolojisini anlamaya gayret sarf ederken diğer taraftan bölgede meydana siyasi gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bunlara ilave olarak o dönemde memleket dışında bulunan Türklerin hayat tarzları, ruhsal yapıları yine onun edebî eserlerine ve hatıralarına malzeme olarak girmiştir. Karay’ın, burada edindiği gözlem ve tecrübelerden istifade ederek kaleme aldığı metinler bu dönem adına, Arap ülkelerindeki sosyolojik yapı üzerine neşredilmiş en müteakim eserler arasında yer almaktadır. Bir sürgün olarak 1922 yılı sonlarında Beyrut’a giden Refik Halit, ilk dönemlerde, mütareke devrinde karşısına aldığı Anadolu Hareketi’ne karşı olan muhalif tutumunu sürdürmüştür. Mustafa Kemal önderliğindeki Türk milletinin kurduğu Cumhuriyet rejimini ilk dönemlerde kabullenmeyen entelektüellerden biri olan Karay, daha sonradan kendi ifadesiyle “*hatadan dönerek*” bu rejimin önemini kavramıştır. Hatta Şapka inkılabı başta olmak üzere Latin alfabesinin

80 Refik Halit Karay, *Sürgün*, s. 115, 134.

81 Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 100.

kabulünü yürekten desteklemiş, bunları eski Türkiye'yi medeni dünyaya taşıyacak birer unsur olarak telakki etmiştir. Başta Refik Halit olmak üzere Milli Mücadele döneminin birçok muhalif aydını Türkiye'nin kuruluşundan sonra her geçen gün güçlenmesi, saygınlığını arttırması, köklü inkılap hareketlerine imza atarak çehresini hızlı bir biçimde modernleşirmesi karşısında fikir değiştirmek zorunda kalmıştır. 1928 yılından sonra Refik Halit de, Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerini ve inkılaplarını sıkı bir biçimde desteklemeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra Suriye ve Lübnan'ın siyasi ve sosyal vaziyeti hakkında tarihî kaynaklarda bulanamayan birçok önemli bilgiyi eserlerinde okuyucusuyla buluşturan Refik Halit'in vermiş olduğu bilgilerden ve yaptığımız araştırmalardan yola çıkarak hazırladığımız *"I. Dünya Savaşı Sonrasında Suriye'nin Siyasi ve Sosyal Vaziyetinin Refik Halit Karay'ın Kaleminden Değerlendirilmesi"* başlıklı bu inceleme neticesinde bazı yorumlara ulaşabilmek mümkündür.

Başta Refik Halit Karay, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Celal Kadri olmak üzere birçok Cumhuriyet rejimi muhalifinin ve 150'liklerin Türkiye'den ayrıldıktan sonra gittikleri ülkelerden birisi de Suriye olmuştur. Suriye ve Lübnan, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Cumhuriyet rejimi ve Mustafa Kemal karşıtı birçok muhalife ev sahipliği yapmıştır. Refik Halit'e göre büyük savaştan sonra Anadolu'nun güney topraklarını işgal eden ve 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'yla geri çekilmek zorunda kalan Fransız subaylar, Arap Birliği'ni kurmak isteyen Arap milliyetçileri, Osmanlı hanedanı üyeleri, Ermeni ve Kürt komiteleri bir anlamda Suriye'yi üs olarak kullanmışlardır. Öyle ki bu gruplardan Ermeni ve Kürt komiteler, İngilizler tarafından Türkiye aleyhine kullanılmıştır. İngilizler kimi Kürt ve Ermeni etnik kökenli kişileri bir araya getirerek Hoybun adında bir cemiyet kurdumuşlardır. Bu cemiyet Türkiye'ye karşı silahlı eylemlere girişmiştir. Suriye'deki bu muhaliflerin bazıları siyasetle uğraşmak suretiyle Türkiye'ye karşı tavır takınırken bazıları da kültürel faaliyetlere girişerek Türkiye'deki yeni rejimi tenkit etmeye çalışmışlardır. *Doğru Yol* gazetesi buna en güzel örneklerden biridir. Bu gazeteyi çıkaran Celal Kadri, Millî Mücadele'ye muhalif tutum takınıp daha sonradan Suriye'ye kaçanlardan biridir. Söz konusu gazetede Refik Halit de makaleler yazarak 1928'lere kadar yeni rejimi eleştirmiştir.

Refik Halit, 1920'li yıllarda her geçen gün çağdaşlaşan Türkiye'nin mühim gelişmeler kaydederek dünyada saygınlığını arttırmasını müteakip Cumhuriyet rejimini kabullenmiş, başta şapka ve harf inkılabı olmak üzere bir bütün hâlinde Türk inkılabını destekleyen yazılar kaleme almıştır. Yine 1930'lu yıllarda büyük bir siyasi sorun hâline gelen Hatay sorununun Türkiye lehine çözülebilmesi için gerek gazete makaleleriyle gerek Hataylı gençleri teşvik etmek suretiyle çaba sarf etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız mandası altında Suriye, büyük bir karışıklığa sürüklenmiş, ülkede adeta kabile savaşları yaşanmıştır. Bu dönemde büyük bir istikrarsızlık bu topraklara hâkim olmuştur. Suriye'yi mandası altında bulunduran Fransa, Ankara ve Lozan Antlaşması'na rağmen 1920'li yıllarda Türkiye'de tesis edilmeye çalışılan yeni yönetime kuşkuyla bakmış ve Türkiye hakkında istihbarat toplamaya çalışmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Arap topraklarının Türk denetiminden çıkmasına rağmen Türk yönetim kültürü bu topraklarda yaşatılmaya devam etmiştir. Çünkü Fransa denetimindeki ülkede 1926-1928 yılları arasında Ahmet Nami Bey, 1932-1936 tarihleri arasında Mehmet Ali Bey, Cumhurbaşkanlığı vazifesini yürütmüşlerdir. Her iki zat da kadim dönemlerde Osmanlı eğitim sisteminden geçmişler ve Türk gelenekleriyle yetişmişlerdir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlıkları devrinde Suriye'de, Türk idare geleneğini yaşatmışlardır. Yine eski devirlerde İstanbul'da önemli vazifeler almış bazı şahısların Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra diğer Arap topraklarına giderek yöneticilik yaptığı ve bir anlamda eski gelenekleri yaşattıkları bilinmektedir. Aynı şekilde Osmanlı altın paraları 1938'lere kadar bu topraklarda ticari faaliyetlerde itibar edilen paralardan biri olmuştur. Özellikle Halep şehri ve civarında Türk örf, adet ve eğlence gelenekleri ciddi bir şekilde yaşatılmıştır.

Başlangıçta yapay bir devlet olarak Lübnan'ın temeli Fransızlar tarafından Suriye aleyhine atılmıştır. Öyle ki Lübnan Devleti'ni kurma fikri daha sonradan gelişim kaydetmiştir. Fransızlar, Suriye'nin bağımsızlığına karşılık, kurulması planlanan Lübnan Devleti'ni bir şantaj malzemesi olarak kullanmıştır. Suriye'den bağımsızlığına karşılık Lübnan'ı tanımaması istenmiştir. Nitekim 1926 ve 1934 yılında temeli atılan Lübnan, 1943 yılında resmen kurulmuştur.

Tarihî kökleri daha kadim dönemlere gitmekle birlikte I. Dünya Savaşı yılları ve sonraki zamanlarda Arapların, Türklere bakışı çoğunlukla olumsuzdur. Arap halklarının özellikle yöneticilerinde Türklere karşı eski geleneklerin de tesiriyle hasmane bir tutum vardır. Bunda Hatay meselesi başta olmak üzere İngiliz ve Fransızların Arap memleketlerinde Türkiye ve Türkler aleyhinde yaptıkları propagandanın tesirini aramak gerekmektedir. Suriye ve Lübnan toprakları etnik ve dini temelli kimlik taşıyan birçok kavimden oluşan kozmopolitik bir cennettir. Çünkü başta Yezidiler, Dürziler, Nesturiler, Asurlular, Maruniler, Museviler, Hristiyanlar ve Müslümanlar olmak üzere bölgede birçok etnik grup bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu birbiriyle problem yaşamaktadır. Nitekim bu gruplardan bazıları ortaya çıkan siyasi, askerî ve ekonomik sıkıntılarının da etkisiyle Osmanlı devrinden itibaren göçmen kabul eden Güney Amerika ülkelerine gidip yerleşmişlerdir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu (BKKK).

BKKK/30.18.1.1/9.27.1.

BKKK/30.16.1.1/15.54.10.

BKKK/30.18.1.1/11.43.16.

II. Süreli Yayınlar

Vahdet, 18 Mart 1929.

III. Ansiklopediler

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 2. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

IV. Kitaplar

AKTAŞ, Şerif, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

EBCIOĞLU, Hikmet Münür, *Kendi Yazılarıyla Refik Halit*, Semih Lütü Kitabevi, İstanbul, 1943.

EKİZ, Osman Nuri, *Refik Halit Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984.

ENGİN, H. Hüseyin, *Refik Halit Karay*, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997.

GENÇ, Hamdi; İ. Murat Bozkurt, "Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915)", *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, İstanbul, 2010.

İMREN, Ali, *Refik Halit Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2002.

KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı III*, 11. Bs. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

- KARAER, Nihat, *Tam Bir Muhalif Refik Halit Karay*, Temel Yayınları, İstanbul, 1998.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, haz. Atilla Özkırmı, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- Karay, Refik Halit, *2000 Yılın Sevgilisi*, İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınevi, 1972.
- _____, *Bir İçim Su*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- _____, *Bir Ömür Boyunca*, 2. Bs. İletişim Yayınevi, İstanbul, 1996.
- _____, *Bugünün Saraylısı*, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2002.
- _____, *Çete*, 3. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- _____, *Deli*, 4. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- _____, *Dişi Örümecek*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1974.
- _____, *Dört Yapraklı Gonca*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- _____, *Gurbet Hikâyeleri*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- _____, *Minelbab İlelmihrab (Mütareke Devri Anıları)*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992.
- _____, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, 2. Bs. Semih Lütfi Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- _____, *Sürgün*, 7. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998.
- _____, *Yer Altında Dünya Var*, 15. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- _____, *Yezidin Kızı*, 2. Bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1992.
- KURDAKUL, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı II*, 4. Bs. Bilgi Yayınları, Ankara, 1994.
- SARI, Özgür, *Suriye'de Liberalleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.
- ÜNAL, Yenal, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halit Karay*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.
- YARDIM, Mehmet Nuri, *Refik Halit Karay (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler)*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2002.

V. Makaleler

- AYTEPE, Oğuz, "Yeni Belgelerin Işığında Hoybun Cemiyeti", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 58, Ekim 1998, ss. 50-55.
- BARDAKÇI, Murat, "Beşşar'ın Koltuğunun İlk Sahipleri, Yıldız Sarayından Yetişmiş Bu İki Osmanlı İdi", *Habertürk*, 01.07.2012.

HÜKÜM, Mehmet, "Refik Halid Karay'ın Ortadoğu ile İlgili Yazıları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, Temmuz 2018, ss. 109-124.

OKUR, Mehmet Akif, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası ", *Bilig*, Sayı 48, 2009, ss. 137-156.

YAVUZ, Resul, "The Meetings Between Faisal and Britain about The Sharing of Middle East During The Paris Peace Conference", *History Studies*, Volume 11, Issue 1, 2019, ss. 329-344.

VI. Tezler

ARSLANTAŞ, Bayram, *Refik Halit ve Millî Mücadele*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003.